

Vakıf Eski Eserlerin Onarımları

Doç. Dr. Yılmaz ÖNGE

Dünya ülkelerinin sahip oldukları çeşitli kültür varlıklarını korumada gösterdikleri başarı, günümüzde o ülkelerin medenilik derecesi olarak kabul ediliyor. Bu konuda gösterilen hassasiyet, yapılan çalışmalar bir takım bilimsel kurallara bağlanmak, hattâ özel bir müfredat ile okulların eğitim programlarına dahil edilmek isteniyor. Türkiye'de de bu çeşit çalışmalara, yavaş yavaş gerek kamu, gerek ise özel sektör tarafından daha fazla ilgi gösterilmeğe başlandığı dikkati çekiyor. UNESCO, ICOMOS, ICROM gibi beynemilî kuruluşların kabulü veya kendi kültür tarihimizin kaynaklarından seçilen ve kültür varlıklarının yapımları, onarımları veya bunlarla ilgili bazı olaylar dolayısıyla belli yılların, yıldönümü veya anma günü olarak seçilmesi, bu ilginin derecesini daha da artırıyor. Bugün bütün medenî dünya memleketlerinde uygulanan 1964 tarihli Venedik Tüzüğü, milletlerin sahip oldukları kültür mirası için böyle bir ortak çalışmanın sonucudur. Evvelce Millî Eğitim Bakanlığına (halen Kültür ve Turizm Bakanlığı) bağlı olarak 1951 yılında 4805 sayılı kanunla teşekkül ettirilen Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu (bugün Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu) nun 1967 yılında aldığı prensip kararı ile Türkiye'de de bu tüzük geçerli kılınmıştır.

Ancak, Anadolu'daki kültür tarihimizin belgeleri ve kültür mirasımızın ayakta duran örnekleri tetkik edildiğinde, Venedik Tüzüğü'nün kabulünden yüzyıllar önce, ecdadımızın modern onarım prensiplerine uygun bir anlayış ve tutum içinde olduğunu gösteren, fevkalâde enteresan, bazı tatbikat dikkate çeker.

Mukaddes Kitabımız Kur'ân-ı Kerim'deki "Allah'ın mescidlerini ancak Allah'a ve Ahiret Gününe iman eden, Namazı dosdoğru kılan, Zekâtı veren ve Allah'dan başkasından korkmayan kimseler imar eder" meâlindeki âyet,⁽¹⁾ müslüman hayır sahiple-

rince âdetâ, değil sadece mescidler, mescidlerle birlikte inşa edilmiş veya onların kullanımı ile yakından ilgili bütün hayrat ve akarın da imarı şeklinde anlaşılabilir gibidir. İmar, yeniden inşa veya harap bozuk durumda olanı sağlam kullanılabilir duruma getirmek mânâsına kullanıldığı için; bu âyet ile islâm kültürünün en önemli müesseselerinden birinin varlığı, çevresi ile birlikte güvence altına alınmış olmaktadır.

Diğer taraftan, Allah'ın rızasını kazanmak gayesiyle insanların hemcinslerine hizmet ve yardım için teessüs etmiş bulunan vakıflar da, kültür mirasımızın korunması ve onarımında çok önemli bir rol oynamıştır. Vakıf düşüncesinin temelinde, insan oğlunun faniliği ön plânda tutulmuş fakat ona yapılacak hizmet ve yardımın ebediliği arzu edilmiştir. Yani vakıf için hizmette devamlılık söz konusudur, tabiatıyla bunun temini için de bazı tedbirlerin alınması gerekmiştir. Bu bakımdan vakıf eser, geleceği garantiye alınmış eser olmaktadır.

Anadolu'da ilk vakıf eserlerin, fetihten hemen sonra tesise başlandığı düşünülürse, ecdadımızın en az 800 yıldan beri vakıf yoluyla ne kadar çok kültür varlığının bakım ve onarımı sağlamış olduğu anlaşılır. Bu kültür varlıkları Türkler tarafından vücuda getirilmiş olabileceği gibi, Türklerin Anadolu'ya gelişinden önce yapılmış, fakat fetihten sonra vakıf yoluyla islâm kültür eserleri arasına katılmış mâbedler, çeşitli su tesisleri gibi gayri islâmî yapılar da olabilir.

Vakıf eserlerle ilgili vakfiyeler veya vakıf kayıtlar, Türk onarım tarihi açısından son derece önemli bilgiler ihtiva ederler. Bunların çoğunda, vakfın gelir, kâr ve icarından elde edilen hasılatından önce, bugün vakıf eski eser dediğimiz, vakıf tesisinin onarımına veya yıkılırsa yeniden ihyasına har-

(1) Kurân-ı Kerim, IX/18

canması şart koşulmuştur.² Selçuklu vezirlerinden Şemsüddin Altun Apa'nın Konya'da yaptırdığı medresenin 598/1201 M. tarihli, Selçuklu Sultanı İzzeddin Keykavûs'un Sivas'ta yaptırdığı darüşşifanın 617/1220 M. tarihli vakfiyeleri gibi XIII. yüzyıl vakfiyeleri bunlara örnek gösterilebilir. XIV ve XV. yüzyıllardan itibaren ise, bu vakıf belgelerinde, onarımların kimler tarafından, nasıl yapılacağı, bunlara ne miktar tahsisat ayrılacağı konularında da hükümler yer almağa başlamış, adetâ Türk onarım tarihinin ilk esasları vaz edilmiştir.

Elde yeterli sayıda vakfiye ve vakıf kaydı bulunmaması, ecdadımızın kültür mirasını koruma ve onarma konusundaki düşünce ve tutumunu tesbit için, bizzat mevcut eski vakıf eserler üzerinde araştırma yapmayı gerektirmektedir. Bu konuda yapılan bilimsel çalışmalar ise şimdilik pek mahduttur. Günümüze kalabilmiş vakıf eski eserler üzerindeki muhtelif onarımların izlerini ve yapılan onarımların mahiyet ve tekniğini, eski belgelerin de yardımıyla tesbit sonunda, Türk onarımının prensiplerini öğrenmek mümkün olabilecektir.⁽³⁾

Üzerinde Anadolu'daki en eski tarihli onarım izlerini taşıyan vakıf eski eserlerden biri Niğde Aksaray yakınındaki Sultan Hanı'dır. Bu han, üzerindeki kitabelerden de anlaşılacağı gibi, devrinin meşhur mimarı Şam'lı Havlanoğlu Muhammed'e Selçuklu Sultanı I. Alaaddin Keykubad tarafından 626/1229 M. yılında inşa ettirilmiştir. Hanın cümle kapısında yer alan diğer bir kitabede ise, Selçuklu döneminin tarihlerinden de öğrendiğimiz bir olay, Selçuklu Sultanı I. Alaeddin Keykubad tarafından Arslan arasındaki mücadeleler sırasında hanın yıkıldığı, bu yüzden harap olan kapının II. Gıyasüddin Keyhüsrev zamanında, 677/1278 M. yılında. Sultanın mütevellisi, Hüseyin oğlu Sıracüddin Ahmed eliyle yenilediği bildirilmektedir. Bugün de görülen izlerden anlaşılacağı üzere, bu onarım, kapının yıkılmasından sonra kullanılamaz hâle gelmiş olan hanın tekrar kullanılabilmesini temin gayesiyle yapılmıştır. Bunun için de eski kapı taşlarının sağlamları aynen yerinde bırakılmış, eksik kısımlar mevcut taşlardan da faydalanmak suretiyle ve eskiye aykırı düşmeyecek biçimde tamamlanmaya çalışılmıştır. Hattâ bu tamamlama sırasında, üzerinde mimarın ismini taşıyan taşların bir kısmı harap olduğu ve harap olan parçalardaki ibarelerin tertip şekli kesinlikle bilinmediği için, boş olarak bırakılmıştır.

Aksaray Sultan Hanı'nın kapısında, XIII. yüzyılda yapılmış olan onarımda, tesbit edebildiğimiz bazı prensipler, günümüzün modern onarım kurallarını ihtiva eden Venedik Tüzüğü'nün 5., 12. maddelerinde şöyle ifade edilmiştir: **"Anıtların korunması, her zaman onları herhangi bir yararlı toplumsal amaç için kullanmakla kolaylaştırılabilir. Bunun için bu çeşit bir kullanma arzu edilir, fakat bu nedenle yapının plânı ve süslemeleri değiştirilmemelidir. Ancak bu sınırlar içinde yeni işlevin gerektirdiği değişiklikler tasarlanabilir ve buna izin verilebilir."**

"Eksik kısımlar tamamlanırken, bütünle uyumlu bir şekilde bağdaştırılmalıdır; fakat bu onarımın, aynı zamanda artistik ve tarihi tanıklığı yanlış bir şekilde yansıtmaması için, orijinalden ayırdelebilecek bir şekilde yapılması gereklidir."⁽⁴⁾ Görülüyor ki, 689 yıl sonra bütün medenî milletler tarafından kabul edilmiş olan, modern restorasyon prensiplerinin en az ikisi, Sultan Hanının 1278 tarihli onarımında başarı ile gerçekleştirilmiştir.

Sultan Han, ecdadımızın vakıf kültür mirasını nasıl koruduğunu, yıkıldığı, harap olduğu takdirde nasıl onarıp ihya ettiğini gösteren pek çok örnekten sadece biridir. Benzer örneklerin süratle tesbit edilip, bulunabilecek belgelerin de yardımı ile yapılacak bilimsel araştırmalar sonucunda, Türklerin eski eser onarımında uyguladıkları esasları ortaya çıkarılmalı, günümüzün onarımlarında da bunlardan faydalanılmalıdır.

- (2) Ömür Bakırer, **"Vakfiyelerde Binaların Tamirleri ile İlgili Şartlar ve Bunlara Uyulması"**, Vakıflar Dergisi, Sayı: X, Ankara 1973
- (3) Yılmaz Önge, **"Anadolu Selçukluları Devrinde Bazı Tamirleri Hakkında"**, Önyasa, Sayı: 70-71, Haziran-Temmuz 1971
- (4) Cevat Erder, **"Venedik Tüzüğü Tarihi Bir Anıt Gibi Korunmalıdır"**, O.D.T.Ü. Mimarlık Fakültesi Dergisi, Sayı: 2, Güz, 1977

Aksaray Sultan Hanının cümle kapısı

